

4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 01.10.2015 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

6. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 10.10.2015 р. № 3412-17. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

ПРОБЛЕМА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗГВАЛТУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Андрусак Г.М., кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Суспільна небезпека статевих злочинів визначається насамперед посяганням на статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а також заподіянням шкоди здоров'ю, честі і гідності особи, нормальному фізичному, психічному та соціальному розвитку дітей і підлітків.

За свідченням дослідників, за останні роки змінилося ставлення до статевого насильства і воно нерідко вважається безкарним або взагалі не сприймається як злочин. Вітчизняні дослідники дійшли висновку, що ця позиція притаманна гвалтівникам, яких майже у 100% становлять чоловіки, хоча Кримінальний кодекс України 2001 р. відніс до них і жінок [7, с. 4]. Саме жінки традиційно складають основну частину потерпілих від статевих злочинів; найбільш небезпечними з них є згвалтування, від яких за офіційними даними щороку потерпає майже тисяча осіб.

Злочини, що передбачені розділом IV Особливої частини КК України, посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи (згвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, і розбещення неповнолітніх). Злочини, передбачені розділом IV Особливої частини КК України, залежно від того, чи використовується під час їх скоєння фізичне або психічне насильство чи безпорадний стан потерпілого, можна класифікувати як насильницькі статеві злочини (статті 152, 153, 154) та ненасильницькі статеві злочини (статті 155, 156).

Родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК України, є охоронюваний кримінальним законом порядок статевих відносин між людьми, що визначає їх статеву свободу чи статеву недоторканість. Статевою свободою наділені всі фізично та розумово розвинуті особи, які розуміють наслідки та значення статевих зносин, будь-яких інших дій сексуального характеру. Тобто якщо особа не розуміє характер та значення сексуальних дій, то вона і не наділена статевою свободою. У такому разі випадку статевий злочин є посяганням на статеву недоторканість. У 70 % випадків статевий злочин спричиняє шкоду здоров'ю людини.

Зважаючи на різні фізичні можливості чоловіків і жінок, питання про межі оборони та правомірність застосування захисних засобів під час захисту статевої свободи чи недоторканості, вочевидь, має вирішуватись по-різному.

Незважаючи на доволі тривалий час, що пройшов після прийняття КК України, у сучасній теорії кримінального права продовжується полеміка про те, чи може жінка бути суб'єктом згвалтування. Очевидно, що ніхто не заперечує проти того, що сучасна ситуація вимагає переоцінки та нового визначення ролі жінки в суспільстві в аспекті розширення її прав та забезпечення їй рівних можливостей поряд з чоловіками. Однак це не означає визнання обґрунтованості зрівняння жінки і чоловіка у природних можливостях і властивостях (фізіологічних, статевих). Такі вчені як О.М. Костенко, В.М. Куц, І.І. Котюк, О.М. Пасенюк, О.В. Синеокий, М.І. Хавронюк та інші переконливо заперечують проти криміналізації згвалтування осіб чоловічої статі жінками. Так, на думку В.О. Синеокого, виходячи із особливостей природи чоловіка і жінки, однакову правову оцінку дій чоловіка, який гвалтує жінку, і дій жінки, яка із застосуванням насильства вступає у статеві відносини з чоловіком, є неприпустимим. Таке штучне ототожнення не враховує у загальному розумінні гендерних, а у кримінологічному – фізіологічних особливостей жінки, та навіть принижує її статус [10, с. 47–48]. Ідея криміналізації згвалтування особи чоловічої статі тлумачиться як хибна і некоректна (у тому числі з медичної точки зору), як ігнорування статевих відмінностей, що закладені природою і втілюють принцип доповнення чоловічої і жіночої засад [6, с. 53–61]. Про невинуватого гендерну зрівнялівку, порушення принципу гендерної адекватності говорить і професор О.М. Костенко. Вчений наголошує, що трапляються випадки, коли наміри забезпечити гендерну рівність у КК реалізуються невдало (щодо статті 152 КК – Г.А.) [3, с. 292]. Аргументи наводяться такі: а) на даний час співвідношення жіночої та чоловічої злочинності становить приблизно 1:6; б) з позиції принципу соціального натуралізму біологічну відмінність між чоловіком і жінкою неможливо усунути соціальним вирівнюванням, як це зроблено у ст. 152 КК України (і тому ця норма має негативні «гендерні» наслідки); в) з позиції психоаналітичної концепції чоловікам властива маскуліність (пов'язана з активністю, агресивністю, садизмом та суперництвом), тоді як жінкам – фемінність (пов'язана з пасивністю, мазохізмом та прийняттям безпорадної позиції), що співвідноситься з принципом соціального натуралізму [4, с. 53–59].

І хоча у багатьох країнах світу останніми роками загалом відмічається швидке кількісне і якісне зростання злочинності жінок із застосуванням насильства, водночас при цьому не йдеться про сексуальне насильство жінок щодо чоловіків. Однак окремі вітчизняні вчені схвалюють позицію українського законодавця, вважаючи, що рівноправність чоловіка і жінки у статевій сфері відповідає ситуації, що склалася з цими злочинами у реальній дійсності, як один з моментів негативної сторони емансипації жінок у суспільстві [1, с. 9]. Складно з'ясувати позицію щодо даного питання О.О. Дудорова, який так оцінює цей крок законодавця: «Можливість визнання чоловіка потерпілим від згвалтування – істотна законодавча новела порівняно з КК України 1960 р., правильність якої не є очевидно для окремих вітчизняних фахівців» [5, с. 49].

У той же час в сексуальній злочинності продовжують домінувати чоловіки [11, с. 81]. Випадки протилежні, коли суб'єктом зґвалтування виступає жінка казуїстичні, але все-такі зустрічаються, викликаючи у оточуючих частіше не обурення, а жартівливі зауваження [11, с. 169]. За свідченням фахівців, частіше при обвинуваченні жінок у сексуальному насильстві, ситуація включає іншого чоловіка, який об'єднується з нею проти жертви [2, с. 66–70]. Подібну позицію на основі аналізу матеріалів судової практики висловлює думку, що про зґвалтування чоловіка можна вести мову лише як про груповий злочин з наступних причин: для вчинення насильницького статевого акту щодо чоловіка у нього має настати ерекція, тобто одна з жінок повинна його збудити; у однієї жінки не вистачить сили для застосування фізичного насильства стосовно потерпілого, а беспорядний стан останнього виключає настання ерекції [9, с.93]. Вітчизняна вчена А.С. Лукаш за результатами проведеного дослідження констатує, що близько 99% засуджених за вчинення зґвалтування є чоловіки, до решти (1% жінок) належать лише особи, які були засуджені за вчинення злочину як співучасниці [7, с. 8].

Слід погодитись, що нова редакція ст. 152 КК України знижує рівень захисту жінки від злочинних посягань, її статевої свободи, нівелює характер, силу, можливості жінки і чоловіка захистити себе (курсив наш. – Г.А.), порушує усталене поняття такого злочину, як зґвалтування, не відповідає ні теорії права, ні світовій практиці [8, с. 21–22]. Насильницькі статеві дії з боку жінки відносно чоловіка мають визнаватися не зґвалтуванням, а іншими «насильницькими діями сексуального характеру» на кшталт рішення іноземного законодавця. Цей підхід, як такий, що відповідає принципу гендерної адекватності, має бути сприйнятий вітчизняним законодавцем.

Література:

1. Александров Ю. В. Злочини проти статевої свободи / Ю. В. Александров // Юридичний вісник України. – 2002. – 06–12 квітня. – С. 9.
2. Бабюк И. А. Криминальная сексология: Рук. / И. А. Бабюк, С. И. Табачников, В. В. Седнев, А. А. Зайцев, Г.А. Селезнева; Донец. гос. мед. ун-т, Укр. НИИ соц. и судеб. психиатрии и наркологии, Донец. НИИ судеб. экспертиз. - К.: ПРОФИ-Донецчина; Донецк, 2004. – 221 с.
3. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу / Костенко О. М. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
4. Котюк І. І. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право України: гендерна експертиза / І. І. Котюк, О. М. Костенко. – К.: Логос, 2004. – 127 с.
5. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ, ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
6. Куц В. М. Медико-правові аспекти криміналізації зґвалтування особи чоловічої статі / В. М. Куц, О. Ю. Дишлевої // Кримінальне право. – 2006. – № 2. – С. 53–61.
7. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лукаш Анастасія Сергіївна. – Харків, 2007. – 226 с.
8. Пасенюк О. М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України / О. М. Пасенюк // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – С. 17–24.
9. Пономаренко Є. Кримінально-правова оцінка зґвалтування: деякі аспекти / Є. Пономаренко / Є. Пономаренко // Право України. – 2005. – № 5. – С. 92–94.
10. Синеокий О. В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до сексуальних злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Синеокий Олег Володимирович. – Запоріжжя, 2006. – 254 с.
11. Чуприков А. П. Сексологія: нормальна та кримінальна [Текст]: Навч. посібник для лікарів-інтернів вищих мед. навч. закл. III-IV рівнів акредитації, лікарів психіатрів, сексологів і психологів / А. П. Чуприков, Б. М. Цуприк. – К.: [б.в.], 2003. – 288 с.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ БАЛТІЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

*Андрушко А.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права
Ужгородського національного університету*

Психіатрія, як відомо, є зоною ризику порушення фундаментальних прав людини. З огляду на це вкрай важливою є ефективна кримінально-правова протидія використанню психіатрії в немедичних цілях.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК). Вказана стаття, однак, на практиці майже не застосовується, що, зокрема, можна пояснити недосконалістю законодавчої конструкції даного складу злочину. Удосконалення чинної редакції ст. 151 КК України навряд чи можливе без вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії використанню психіатрії в немедичних цілях. Значний інтерес, зокрема, становить аналіз у вказаній частині кримінального законодавства держав Балтії (Латвії, Литви та Естонії). Ці держави, як і Україна, свого часу входили до Радянського Союзу, в якому психіатрія широко використовувалась з метою боротьби з політичним інакомисленням [1]. Після розпаду СРСР країни Балтії обрали європейський шлях розвитку, що позначилося й на тенденціях розвитку їхнього законодавства (в т.ч. й кримінального). На сьогодні в Латвійській Республіці діє КК, прийнятий 17 червня 1998 р. (набрав чинності з 1 квітня 1999 р.) [2]; в Литовській Республіці – КК, прийнятий 26 вересня 2000 р. (набрав чинності з 1 травня 2003 р.) [3]; в Естонській Республіці – Пенітенціарний кодекс, прийнятий 6 червня 2001 р. (набрав чинності з 1 вересня 2002 р.) [4].